

Responsables i solidaris en un món consumista

JOSEP M. FISA

Nota prèvia

Per l'interès que té la ponència de Josep Maria Fisa a la Jornada General del 12 d'octubre de cara a proporcionar-nos elements per al treball de la prioritat d'aquest curs, a l'equip del Butlletí ens ha semblat important fer-ne la màxima difusió i publicar-ne els apunts, ja que la seva llargària no va permetre al ponent exposar-la tota sencera. Realment és una bona aportació sociològica i teològica i ens dona pistes per assumir un compromís solidari en el món que ens toca viure.

I. Com és el nostre món? Un món consumista i depredador

Aquest és el problema, que una quarta part del planeta vivim com a reis, les altres dues no gaire bé i més d'una molt malament. Les darreres dades que es van donant, especialment després de l'anomenada crisi financera, parlen d'augment en 150 milions de persones que entren en l'espiral de la fam, després de les més de mil milions que ja hi eren, sumant ja 1.400 milions de pobres. Hem de prendre consciència més intensa d'això, motivar-nos encara més i, sobretot, sense angoixes però amb fermesa, posar-nos a consolidar camins, i obrir-ne de nous en el canvi de model de consum, per tal que sigui realment responsable i solidari.

També ha de quedar clar des de bon començament que no es tracta d'una reflexió que fa una crida a la nostra consciència personal, que també, sinó a l'acceptació d'una responsabilitat col·lectiva en la desigualtat brutal que viu la humanitat i que la nostra acció tant ha d'anar dirigida a la petita transformació dels hàbits domèstics i quotidians, com a la transformació de les estructures econòmiques i polítiques d'abast més ampli i mundial.

I en tercer lloc cal deixar ben clar que la crisi financera gestada i programada des del Nord, té i tindrà unes repercussions gravíssimes al Sud. El 40% dels països en vies de desenvolupament retrocedeixen en tots els camps, especialment a l'Àfrica i al Sud-est asiàtic. Dels 30 milions de nous aturats

previstos 23 són d'aquests països. Si aquí hi ha famílies que deixen de percebre un sou normal i no poden pagar la hipoteca o arribar a final de mes, què no està passant als països sud-americans que tenien emigrants que els remetien diners cada mes i que ara estan atrapats allà i aquí? Si els pressupostos dels països rics tenen feina a mantenir compromisos de prestació social com es mantindran els compromisos de cooperació i els fons d'inversió més o menys solidària. El comerç, amb els aranzels que es posen des d'aquí, i el turisme com a font de divises, també queden seriosament tocats. Per tant, la crisi sobretot la paguen i la cobren ells, els del Sud.

Desigual i injust. Alimentat pel nostre estil de vida

No oblidem que el contrast injust i la bretxa econòmica i social és entre el primer món i el tercer, però també a l'interior de cadascun d'aquests mons.

A l'Índia, la part més rica de la població, una minoria, consumeix vuit vegades més que la més pobre. A Mèxic la relació és de 20 a 1, i a Brasil de 33 vegades més.

Mil milions viuen en la més absoluta de les pobreses. Un de cada sis habitants del planeta, no tenen el que nosaltres anomenem les mínimes necessitats d'aliment i de protecció per a viure: aigua, aliments, conreus, hospitals, escoles...

La pobresa, ja ho sabem, no és fruit de l'atzar sinó de la concentració en mans de famílies locals i de corporacions transnacionals de la terra cultivable, les mines, els bancs, la indústria i tota la xarxa econòmica i política i militar que li donen suport, per participar en els beneficis..., encara que la factura la paguin les víctimes. Tot és legal. Tot és reconegut i acceptat. Luxe i rèdits astronòmics per a uns que ja tenen de sobres i en abundància. Pobresa i marginació per als que ja passen fam.

Depredador. Explotador. Inconscient. Ecocida (cínica?)

Nosaltres els del Nord, que representem el 26% de la població mundial, consumim el 80% dels recursos de la Terra. Ells, les tres quartes parts de la població han de passar amb el 20% dels recursos restants.

El nostre model és de voracitat ecològica

Anem cap a una mena de suïcidi col·lectiu, exemplificat amb la colonització dels nenúfars. Els nenúfars aquesta planta exòtica, tan bonica i romàntica, cada any és capaç de doblar la seva població. Primer només ocupen un racó de l'estany i passen desapercibuts. Suposem que després de vint anys ocupen la meitat de l'estany... És evident que amb un any més, tot l'estany quedarà cobert. Així estem. Amb la possibilitat ben real d'arribar al col·lapse.

Un bon exemple: els aliments

Un planeta de gordos y hambrientos. Amb aquest títol el professor Luis de Sebastian va posar, negre sobre blanc, tot l'entramat econòmic i mercantil dels aliments tot recordant que mentre al Nord tenim un greu problema d'obesitat al sud hi ha un greu problema de fam. D'altra banda, els pagesos del Nord, i fa ben poc ho hem pogut veure amb les manifestacions i tractorades que posen

en evidència els problemes de viabilitat de les seves produccions, no poden treballar sense subvencions i aranzels, i els pagesos del Sud o no poden exportar o es veuen obligats a exportar aliments que ells mateixos necessiten.

Només faltava que entrés en joc el mercat de l'agrocombustible, és a dir, produir aquells aliments en grans extensions de monocultius, amb la transformació dels quals es fa alcohol per a combustible dels automòbils. Entre els danys que això provoca hi ha el dèficit alimentari de molts països que abans eren bastant autosuficients, per exemple Haití. És dels més empobrits de tot Amèrica i un dels més desestructurats del món. Doncs bé, a la dècada dels seixanta, Haití era capaç de produir pràcticament tot l'arròs que es consumia al país i només n'havia d'importar unes dues-centes tones. Més tard, gràcies als grans concerts internacionals, Haití ha anat produint molta canya de sucre per a l'agrocombustible. Des del 1997 fins al 2002 Haití va importar dels Estats Units 1'3 milions de tones d'arròs. Ara ha pujat el preu de l'arròs i, evidentment, les famílies no poden comprar-ne. No és d'estranyar que moltes empreses internacionals i especuladors particulars europeus, inverteixen en terres a Amèrica Llatina, terres que es venen molt barates, segons els paràmetres europeus, i que seran font d'especulació per a nous cultius.

Això fa que els productes alimentaris s'hagin convertit en un valor de borsa, com una matèria qualsevol, sense que es tingui en compte que es tracta de la base alimentària de milers de famílies. L'ús de gra com a moneda de canvi ha estat el responsable d'una pujada del 30% del seu preu. La mateixa FAO ha quantificat amb un 74% la pujada de l'arròs arreu del món.

Quina és l'alternativa? La sobirania alimentària. És a dir, el dret real a definir les polítiques de producció d'aliments d'acord amb les necessitats de cada lloc, prioritant el consum local.

El nostre consum: el dèficit alimentari del Tercer Món

El nostre consum ha estat, progressivament, el dèficit alimentari del Tercer Món. Podríem fer un repàs a la història de la producció del cafè, el cacau, el te... i veuríem com són productes fruit de la colonització i

que han condicionat fins avui el desenvolupament de molts pobles d'Àsia, d'Àfrica i d'Amèrica Llatina.

Avui estem tips de veure en les nostres àrees de consum productes de luxe que es paguen en origen preus de misèria. Hortalisses, fruits tropicals, flors i tota mena de plantes ornamentals vénen cap al Nord procedents d'Àfrica i d'Amèrica. També la carn i els pinsos, com la soja, vénen en gran quantitat del Sud. I ja no diguem el peix que ve de les costes africanes, d'Àsia i d'Àfrica, fins i tot dels seus llacs, com la perca del Nil.

En els darrers 30 anys, les exportacions agrícoles del Sud han crescut constantment però això no ha fet disminuir les seves importacions alimentàries sinó que també han crescut. Paraguai ha d'importar el 70% de productes alimentaris quan ells exporten milers de tones de cereals. Això passa a molts altres països com el Camerun, Equador, Colòmbia i Haití, entre d'altres. Colòmbia ha d'importar el 40% quan exporta el 35%. Equador el 60% quan exporta el 28%. Sudan, Ghana, Etiòpia són alguns altres d'aquests països amb un dèficit escandalós.

Actualment moltes extensions agrícoles d'Amèrica del Sud s'estan venent, a preu de subhasta, com a nova inversió de capitals del Nord, ara que el negoci immobiliari ha fet fallida. Grans hisendes brasileres, latifundis selvàtics, aiguamolls... Se sap que aquests sols, d'aquí a pocs anys, rendiran plusvàlues importants perquè esdevindran nous cultius per a l'exportació. I això es pot fer per Internet..., no cal tenir una informació molt privilegiada.

Quan les inversions estrangeres es fixen en una zona agrícola, aquesta esdevé propietat d'uns pocs terratinents vinculats al poder financer local o transnacional.

Els petits camperols, com els que jo he tingut ocasió de tractar al Paraguai, conreen per a les grans multinacionals, i no poden produir aliments per a l'autoconsum i no tenen accés a un mercat propi, perquè no reben o no poden rebre els ajuts necessaris per a la comercialització.

Alimentacions diferents

La nostra alimentació es basa en la carn, el formatge, la verdura... són els aliments dels rics. La del Sud, l'arròs, el blat, el mill, la mandioca són els aliments dels pobres...

I resulta que el Nord produeix tants cereals que els exporta en grans quantitats. O com està passant actualment, els produeix en el mateix Sud i els revèn a preus tan alts que malmeten les seves economies... o els converteixen en biocombustible. Per al Nord, és clar. Amb la connivència de molts governs del Sud que també hi fan negoci en les sortides i en les entrades, produint uns beneficis que sovint s'inverteixen en armes o en béns i negocis situats a l'hemisferi Nord.

Decreixement. Les cinc erres del decreixement

Cal redefinir, diu Serge Latouche, el concepte de riquesa per entendre-la com a satisfacció moral, intel·lectual, estètica, i utilització creativa de l'oci. Cal cercar valors més satisfactoris que els purament materials. El decreixement es pot resumir en el programa de les cinc R.

Revaluar: reconsiderar els nostres valors

Reestructurar: adaptar la producció als valors

Redistribuir: repartiment equitatiu de la riquesa

Reduir: disminuir l'impacte de la nostra contaminació

Reutilitzar, reciclar..., reparar.

Cal sumar hores d'oci en lloc de hores de treball. Cal tenir en compte que la paraula *decreixement* no sempre és negativa. I és un marc on hi cap tothom que no veu solució en el créixer més i més... d'una manera sistemàtica i irracional. No vol dir viure pitjor. És un canvi de model del que és fora mesura, desassenyat i que no porta a una millor qualitat de vida sinó ben al contrari. És tracta d'un nou aprenentatge cap a la sobrietat, que alguns anomenen ja biodemocràcia.

II. Quina responsabilitat hi tenim cadascun de nosaltres

La mirada des de l'evangeli d'aquesta realitat ens fa adonar que tenim molt marge de camí per recórrer. No ens hem d'autoflagel·lar, però tampoc podem mirar cap a un altre costat, com si es tractés d'un aspecte menor de la nostra vida. No som innocents. Som còmplices.

Suposem que algun dels nostres germans o germanes no tinguessin ni vestits ni l'aliment de cada dia, i algú de vosaltres li digués: «Vés-te'n en pau, abriga't bé i alimenta't», però no li donés res del que necessita, ¿quin profit li faria? Doncs amb la fe passa igual: si no hi ha obres, la fe tota sola és morta (Jm 2,14-17).

Clar i evangèlic. Com a persones, com a membres d'una mateixa família humana, no podem alimentar la imatge patètica i cínica del ric (Lc 16,19-31):

Hi havia un home ric que portava vestits de porpra i de lli i celebrava cada dia festes esplèndides. Un pobre que es deia Llàtzer s'estava ajagut vora el seu portal amb tot el cos nafrat, esperant de satisfer la fam amb les engrunes que queien de la taula del ric; fins i tot venien els gossos a llepar-li les nafres.

El pobre va morir, i els àngels el portaren al costat d'Abraham. El ric també morí i el van sepultar.

Arribat al reialme de la mort, enmig de turments, alçà els ulls i veié de lluny Abraham, amb Llàtzer al seu costat. Llavors va exclamar:

–Abraham, pare meu, tingues pietat de mi i envia Llàtzer que mulli amb aigua la punta del seu dit i em refresqui la llengua, perquè sofreixo terriblement enmig d'aquestes flames.

Abraham li respongué:

–Fill, recorda't que en vida et van tocar béns de tota mena, mentre que Llàtzer només va rebre mals. Ara, doncs, ell troba aquí consol i tu, en canvi, sofriments. A més, entre nosaltres i vosaltres hi ha oberta una fossa tan immensa, que ningú, per més que vulgui, no pot travessar d'aquí on som cap a vosaltres, ni d'on sou vosaltres cap aquí.

El ric va insistir:

–Llavors, pare, t'ho prego: envia'l a casa del meu pare, on tinc encara cinc germans. Que Llàtzer els adverteixi, perquè no acabin també ells en aquest lloc de turments.

Abraham li respongué:

–Ja tenen Moisès i els Profetes: que els escoltin.

El ric insistí encara:

–No, pare meu Abraham, no els escoltaran. Però si un mort va a trobar-los, sí que es convertiran.

Abraham li digué:

–Si no escolten Moisès i els Profetes, tampoc no els convencerà cap mort que ressusciti.

Ja aleshores, com diuen els entesos, la comprensió del missatge de Jesús segons Lluc, havia canviat la mirada. En el binomi ric-pobre, el ric havia estat la referència per jutjar-ho tot, la riquesa era un senyal de benedicció divina. El pobre, l'exclòs i desgraciat. Entre ells, com entre el ric i Llàtzer, hi ha una «fossa insalvable». Ara, en el text de Lluc, el pobre ocupa el centre, i des d'ell s'interpreta i es valora tota la situació social. Ni el pobre ho és per càstig diví ni la situació de pobresa és efecte d'una fatalitat que condemna els pobres a ser on són. Hi ha pobres perquè hi ha rics. Hi ha Llàtzers «perquè» hi ha rics que es neguen a veure la injustícia de la seva situació i el mal que genera la seva riquesa.

Lluc presenta la pobresa com un mal que cal combatre, perquè els pobres són víctimes d'una situació que s'ha de superar amb la col·laboració de tots. En tant que víctimes són els preferits de Déu. Es tracta, doncs, de caminar cap a un model de societat solidària on els qui tenen comparteixin amb els qui no tenen, i on els rics baixen de nivell perquè han comprès que tothom ha de viure dignament.

Què cal fer? Canviar l'estil de vida des de la confrontació de valors que proposen les

Benaurances (Lc 6 20-26), des de la veu d'una comunitat de pobres que es pot llegir en el Magníficat (Lc 148-55). Des d'adonarse de la insensatesa que suposa l'instint d'acumulació i avarícia tan irracional i malèfica, com s'expressa tan bé en la figura de l'avar (Lc, 12 13-21). Canviar l'estil de vida cap a un model franciscà que no vol dir baixar de nivell de qualitat de vida sinó reorientar-la i desprendre's del llast que no la deixa desplegar. *Que la vida és més important que el menjar, i el cos, més que el vestit* (Lc 12, 23).

En la imatge és més fàcil que un camell passi pel forat d'una agulla abans que no pas que un ric entri al Regne de Déu... (Lc 18,18-30), Jesús avisa que hi ha un estil de vida irracional i injust (el cinisme del ric hi està d'acord, perquè també creu que un camell carregat d'or passa per tot arreu) que és molt difícil de canviar però que és absolutament necessari canviar si el nord és el sentit de la vida i el Regne de Déu.

Lluc proposa la teologia del servei (Lc 22, 27) i de la solidaritat enfront de la «teologia del benestar». En l'ordre social vigent segueix subsistent, com hem vist, la fossa insalvable entre rics i pobres i no hi ha ponts llevadissos ni dreces per franquejar-lo... S'ha d'assumir el repte evangèlic de reconstruir les relacions humanes basades en una justa distribució dels recursos i la riquesa, d'una manera racional i ecològicament sostenible. Responsables i solidaris en un planeta que hauria de tenir una molt alta esperança de vida, realitat amenaçada en aquests moments.

En aquesta línia el pensament social de l'Església ha estat molt sensible a la responsabilitat que tenim com a cristians. Només una cita: *Servir l'evangeli de l'esperança vol dir comprometre's d'una manera nova en l'ús correcte dels béns de la terra, de tal manera que no solament es tutelini els ambients naturals, sinó també la qualitat de la vida de les persones i es prepari a les generacions futures un medi d'acord amb el projecte del Creador.* (Del Compendi n. 89)

III. Què podem fer, què hem de fer: ser solidaris

Necessitem un canvi de mentalitat profund i radical

Aquest canvi l'hem de liderar des d'una anàlisi d'esquerra perquè hi ha una mentalitat més igualitarista i agosarada a l'hora de proposar canvis. El mateix Pere Casaldàliga ho subratllava en el dotzè encontre mundial de la solidaritat i en el vintè aniversari del màrtir Ellacuría sobre la mundialització de la solidaritat i de l'esperança.

Cal un canvi de model de consum als països del Nord. La justícia envers els països del Sud i les generacions futures ens obliga a revisar amb urgència el nostre

model de consum i a plantejar aquesta reconsideració des de dues òptiques: la de l'austeritat i la del consum crític. (Arcadi Oliveres).

Un canvi de paradigma. Paradigma emergent

Els estudis que es fan parlen poc del canvi de mentalitat. Quan diem d'anar a l'arrel del problema pensem en les actituds i els valors i no només en una proposta pràctica. Difícilment hi haurà una acceptació àmplia de canvi d'hàbits i de reducció de despeses a tots nivells si no hi ha un plantejament d'una altra manera de viure i que demana un canvi interior profund.

Aquest canvi evidentment també passa per un replantejament del tema de la justícia en la producció i repartició dels recursos del planeta, la casa comuna.

Una petita dada encara ens fa veure, una vegada més, la repercussió dels nostres actes quotidians. En el protocol de Montreal del 1987 es va restringir l'ús del CFC, aquest gas dels sprays, extintors i refrigeracions..., doncs bé, sembla que un simple àtom de clor d'aquest gas destrueix 30.000 molècules d'ozó.

Un canvi que compromet el futur de l'Església

Fa pocs mesos, amb motiu dels 800 anys de presència cristiana a Molins de Rei, em preguntava: Per què està lligada la solidaritat amb el futur de l'Església? No és una mica forçat? Penso, i estic segur que ho compartiu, que és totalment adequat el lligam Església i solidaritat. És més, en un to diguem-ne solemne, podem dir que l'Església serà solidària o no serà. Per tant, el seu futur està lligat a la solidaritat. Urgentment de cara al futur, però evidentment de cara el present.

No és una qüestió estratègica o d'oportunitat. Es tracta de ser fidel al que és fonamental per a l'Església mateixa, que es basa en el missatge i la vida de Jesús. El testament de Jesús ho deixa ben clar. El seu gest al darrer sopar també ho exemplifica diàfanament quan s'agenolla per rentar els peus dels deixebles. Abans en un text, Mateu 25, 31-46, demolidor, o si voleu, conclusiu de tot el que havia anat dient per transmetre la voluntat de Déu, respon a la pregunta: *Quan us vam visitar, vestir, donar menjar?... Quan ho va fer a un d'aquests petits, a mi m'ho féreu.*

I de tota la humanitat

Aquest gener passat he tingut ocasió de visitar el Brasil en l'avinentesa del VIII Fòrum Social Mundial, celebrat a Belem, a la regió de Parà, ja tocant a l'amplíssima i mítica Amazònia. I tant en els temes del Fòrum, com en les observacions i converses que vam tenir, se'ns va fer més evident les implicacions dels temes de la solidaritat en el món d'avui, en plena globalització. Només per indicar alguns dels eixos que s'hi van debatre: La realitat dels pobles indígenes que encara són supervivents a zones cobejades, la situació de la dona com a element bàsic estructurador però sovint relegat, l'educació dels infants i l'explotació laboral i sexual, el món rural enfront dels interessos de les multinacionals agroalimentàries, la creixent militarització, el tracte exquisit als governs corruptes que tenen matèries primes a oferir, l'amenaça constant i persistent a la reserva biològica més important del planeta com és l'Amazònia, la crisi com a resultat d'un model de creixement liderat pels països rics i poderosos, que porta cap al desastre planetari: canvi climàtic, grans moviments de població, pandèmies descontrolades, escassetat alimentària provocada, violència com a conseqüència de la desesperació...

Hi ha un clam que es va fent sentir i hi ha avisos de la mateixa naturalesa que comença a treure targeta groga davant del mal joc que s'utilitza, joc destructiu i paralyzador.

IV. Propostes viables i operatives

Quan a l'Arcadi Oliveres li pregunten davant l'escenari del consumisme què es pot fer, sempre baixa a exemples concrets que signifiquen canvis notables i que no són cap amenaça al nivell de vida. Ben al contrari. Ell mateix parla de deslligar el concepte de consum i de felicitat. De fet, quan aquest no respon a les necessitats no ens dóna benestar sinó que ens porta problemes.

Això, d'alguna manera s'està fent en totes aquestes cooperatives i empreses d'inserció i les seves botigues, en què molts dels que som aquí estem implicats. La cooperativa de segon grau Robaamiga és un bon exemple del que es pot fer d'una manera imaginativa i eficient. I Engrunes, Formació i Treball, Solidança...

Les xarxes de comerç solidari i les tendes de comerç just

Contínuament van apareixent cooperatives de consum que proposen una alimentació de proximitat amb estàndards ecològics.

Comerç Just no solament té botigues específiques recolzades sempre en una associació que li dóna suport, sinó que també ha entrat en els grans supermercats que ho accepten.

Vull fer esment de la cooperativa La Fageda, que és un exemple exitós de cooperativa al servei de la inclusió social de discapacitats psíquics.

Intermón i tota la seva xarxa de comercialització de productes artesanals amb els seus ajuts tècnics i econòmics i amb projectes de cooperació importants. Mans Unides també treballa amb molt de rigor. Setem... Però cal donar importància a molts petits projectes que es fan des de congregacions religioses (el projecte a Paraguai es fa en col·laboració d'AMIC I PROCLADE dues ong religioses claretianes) molt sovint sense propaganda als mitjans, i molts altres que es fan des d'iniciatives privades.

El consumisme comença a casa, a l'escola, al treball... Petites auditories

Hem parlat de les grans xifres, però hauríem d'acostumar-nos a fer les petites avaluacions en el consum domèstic, d'aigua (20 litres?), de llum, de gas, de paper, de

transport, de capricis, de roba, de benzina, de manteniment d'habitatge, de mòbil, de temps televisiu... i de les altres contrapartides saludables i satisfactòries. Podem establir uns objectius personals, familiars, col·lectius... i revisar-los periòdicament.

Es diu que en moments de crisi, és a dir, en moments de ruptura i de canvi, cal ser imaginatiu. És el moment de noves oportunitats. Així, doncs, cal que, davant el consumisme exacerbats i fora mida, imaginem noves formes alternatives de consum.

On comprar? Per què? A quines necessitats respon? Com economitzem l'energia a casa? Com reciclem i reutilitzem? Com aprofitem el temps lliure? Quines són les nostres diversions i les seves despeses? El menjar, el vestit, els electrodomèstics, els jocs, els llibres, el cotxe i transport? El temps dedicat a la família i al propi descans? La formació? L'espiritualitat? La relació amb els amics? L'acompanyament dels altres en moments difícils? La festa? Les vacances? El contacte amb la naturalesa real i la seva protecció?

Amb una bona informació, que de vegades t'han de facilitar, es poden aconseguir avenços tant a nivell personal com col·lectiu. Podem veure també les propostes en el quadern de Cristianisme i Justícia.

No es pot fer, després d'un diagnòstic/ auditoria domèstica, un programa trimestral, anual, de nous hàbits de consum? No es pot proposar, en la família, o en altres comunitats de vida, un encarregat per torn, per vetllar els compromisos col·lectius?

No es poden crear grups dinamitzadors al barri, a l'escola, a la feina, al municipi?

No es poden elaborar programes viables que puguin ser assumits per sindicats i partits?

En la base del consum hi ha el diner, i el diner... on va? La banca ètica

Des de fa més de vint anys es parla de la banca ètica, però no acaba d'implantar-se com una opció alternativa. Tinc la impressió que no s'acaba d'entendre el seu sentit i no ens mou a la confiança.

Si tenim una part dels nostres diners a la banca ètica, aquests poden servir com a garantia per als projectes solidaris. Com a garantia i com a inversió directa, perquè aquests diners s'inverteixen i es retornen. Els interessos són més baixos, però la seva rendibilitat és clarament social.

Un temps per desenvolupar-nos integralment com a persones

Segons Joan Surroca a *El decrecimiento necesario*, l'ésser humà té quatre grans àmbits per desenvolupar-se i no els podem

oblidar a l'hora de fer l'auditoria personal sobre els nostres hàbits de consum. Té en compte el temps empleat. Però que és un temps sovint gratuït. I pot ser buit o ple d'energia i capacitats.

1. Un temps per a la formació, l'estudi, l'espiritualitat, la reflexió, etc.

2. Un altre espai de temps per a l'atenció del nostre cos: sanitat, pràctica física i esportiva, excursions, espai lúdic...

3. Un tercer àmbit és l'espai de temps dedicat a la família i als amics, amb tot el que això comporta de visites, activitats, organització, infraestructura...

4. Finalment el temps social, on s'inclou el mateix treball però que va més enllà, és a dir, el treball en una entitat social, que porta, gratuïtament per part nostre, uns beneficis socials a terceres persones.

Hi ha algunes opcions personals radicals

Hi ha encara l'aposta personal radical, de viure entre els pobres i com els pobres, com la que fa l'Àngels pels carrers més deixats de Barcelona, o la Teresa Forcades, des de la denúncia profètica a partir dels seus coneixements en medicina..., però la nostra aportació personal i de moviment és possible, necessària, i també es fa més concreta i real en aquesta trobada i al llarg d'aquest curs.

